

## פתיחה

בכ"ג בטבת בשנת תשס"ז בשעה שלוש בלילה, חדרו ארבעה ערבים גנבים לחוותו של שי דרומי, מתוך כוונה לגנוב לו את הכבשים. כאשר שי הבחין בהם ירה לכיוונם, הרג אחד ופצע אחד נוסף קשה, ובעקבות כך הוגשה נגדו תלונה בחשד לרצח. בסופו של דבר פסק בית המשפט ברוב קולות (שניים כנגד אחד) שהוא זכאי, מכיוון שאפשר שהייתה סכנה לחייו: "לפיכך הוחלט ברוב דעות לזכות את הנאשם מביצוע עבירה של הריגה, לפי סעיף 298 לחוק העונשין התשל"ז - 1977, ומעבירה של חבלה בכוונה מחמירה לפי סעיף 329(א)..".

המקור ההלכתי למעשה שי דרומי, מופיע בפרשתנו בסוגיית 'בא במחתרת': "אם במחתרת ימצא הגנב, והוכה ומת אין לו דמים (כב, א)". בעקבות כך נעסוק השבוע בסוגיית בא במחתרת, ובשאלה, האם מבחינה הלכתית מותר היה לשי דרומי לירות בגנבים. כפי שנראה בדומה למשפט הכללי יש חשיבות לממד הסכנה, אך יש הבדלים ביניהם (ועיין בדף למשפטים שנה ב').

## בא במחתרת

הגמרא במסכת סנהדרין (עב"א) פוסקת, שאם אדם פורץ לבית - מותר לבעל הבית להרוג את הפורץ. לכאורה דין זה תמוה, מדוע שיהיה מותר להרוג אדם שבא לגנוב רכוש? הרי דינו של הגונב ממון הוא להשיב את הגניבה כפי שכותבת הגמרא בבא קמא ושלם כפל, ולא מוות! המשנה מתרצת ואומרת, 'שהגנב נידון על שם סופו'. מה כוונתה? נחלקו הראשונים:

א. רש"י מפרש (ד"ה נידון), שהתורה הניחה שכאשר הגנב יכנס לבית, באופן טבעי בעל הבית יעמוד כנגדו ולא ייתן לו לקחת את רכושו. כאשר יראה הגנב שבעל הבית מתנגד הוא ינסה לפגוע בו. כדי להתגונן מאיום הרצח של הגנב, התירה התורה לבעל הבית להקדים ולהרוג את הגנב, עוד לפני שהוא מהווה איום. כך מפרש גם הסמ"ג (קס), וכן עולה מלשון הרמב"ם (גניבה ט, ט):

"ומפני מה התירה תורה דמו של גנב אף על פי שבא על עסקי ממון? לפי שחזקתו שאם עמד בעל הבית בפניו ומנעו יהרגנו, ונמצא זה הנכנס לבית חבירו לגנוב כרוזף אחר חבירו להרגו, ולפיכך יהרג בין גדול בין קטן, בין זכר בין נקבה."

ב. מדברי הר"ן (ד"ה ואי קאי) והיד רמ"ה (ד"ה אמר רבה) עולה פירוש אחר. בניגוד לרמב"ם שמפרש, שהחשש הוא שמא הגנב ירצח את בעל הבית, הם לא סוברים שהגנב בא על דעת להרוג את בעל הבית אם יתקל בו. לפי שיטתם החשש הוא, שכאשר בעל הבית יראה את הגנב פולש לרשותו הוא יהרוג אותו. הגנב שמודע לכך שבעל הבית עלול להורגו, ירצה להקדים ולנסות לפגוע בבעל הבית, משום כך התירו לבעל הבית לפגוע בגנב.

החידוש בפירוש זה הוא, שאם בעל הבית לא היה מנסה להרוג את הגנב, גם הגנב לא היה מנסה להרוג את בעל הבית, ולא הייתה כלל מתעוררת סיטואציה של סכנת נפשות המאיימת על בעל הבית. למרות זאת, מכיוון שבאשמת הגנב שפרץ לבית התעורר כל החשש לסכנת נפשות, מותר לבעל הבית להורגו לכתחילה (ועיין בדברי היד רמ"ה להסבר מדוע הוא סירב לפרש כמו הרמב"ם).

## זרחה השמש עליו

לכאורה לפי האמור, מותר היה לשי דרומי להרוג את הפורצים, אך למעשה הדבר לא כל כך פשוט ויש שיקול נוסף שצריך לקחת בחשבון. התורה אומרת, שאם 'זרחה השמש על הגנב', כלומר במקרה בו ברור לבעל הבית שהגנב לא מתכוון להרוג אותו אסור לבעל הבית להורגו (ולא כפי שנהוג בחלק מהמדינות ארצות הברית, שמותר להרוג על כניסה לחצר).

הגמרא מביאה דוגמא לכך, ממקרה של אב ובנו: כאשר אבא פורץ לתוך הבית של בנו, אסור לבן להרוג את אביו הגנב, מכיוון שכמעט ולא ייתכן מצב שבו אב הורג את בנו ועל כן האב לא מהווה סכנה. לעומת זאת, כאשר הבן פורץ לבית אביו, מותר לאב להרוג את הבן, מכיוון שיש סיכוי שהבן יהרוג את אביו והוא מהווה סכנה, וכך פסק הרמב"ם (ט, י):

"היה הדבר ברור לבעל הבית שזה הגנב הבא עליו אינו הורגו, ולא בא אלא על עסקי ממון אסור להרגו, ואם הרגו הרי זה הורג נפש, שנאמר (שמות כב, ב) 'אם זרחה השמש עליו', אם ברור לך הדבר כשמש שיש לו שלום עמך אל תהרגהו, לפיכך אב הבא במחתרת על בנו אינו נהרג שודאי שאינו הורגו, אבל הבן הבא על אביו נהרג".

א. המבי"ט כתב (א, שלט), שרק כאשר אב פורץ לבנו אסור לבן להרוג אותו כי אין חשש שהוא יהרוג אותו, אבל במקרה בו אמא פורצת לבית של בנה מותר לבן להרוג אותה, כי החשש שאמא תהרוג את בנה כן קיים והוא נמצא בסכנה. ראייה לדבריו הוא מביא מהפסוק בספר איכה (ד, י), שנשים רחמניות בישלו ילדיהם - מוכח שאמא מסוגלת לפגוע בילדיה.

ב. אמנם כפי שכתב המהר"ם בן חביב (ס' קטז) הדברים מאוד קשים בסברא, ואדרבה האם בדרך כלל מרחמת על בנה יותר מאשר האב. את ראיית המבי"ט ממגילת איכה יש לדחות, שהמגילה התכוונה לומר שהרעב היה כל כך גדול, שאפילו נשים שהן בדרך כלל יותר רחמניות מבעליהם בישלו את ילדיהן, ואדרבה משם ראייה נגד שיטתו של המבי"ט.

כמובן שיש לסייג את הנ"ל ולהדגיש, שהכל נמדד לפי היחס בין ההורים לילדיהם. במקום שבו יש יחסים תקינים בסך הכל בין האב/האם לבנם, אז יהיה אסור לבן להרוג אותם במידה והם נכנסו לביתו על מנת לגנוב. לעומת זאת, כאשר הם חולי נפש או שידוע שהם לא מרחמים על הבן שלהם, יהיה מותר לבן להרוג אותם כאשר הם פורצים לביתו.

הוא הדין במקרה שלנו, כאשר שי דרומי נתקל בפורצים, ככל הנראה היה סיכוי סביר שהם ינסו להרוג אותו (בין השאר בגלל מוצאם), ולכן היה מותר לו להרוג אותם. אמנם, אם הגנבים התחילו לברוח וברור שהם כבר לא מהווים סכנה, אסור היה לו להרוג אותם (גם ההתלבטות של השופטים במשפט הייתה, האם אכן היתה סכנת חיים שמצדיקה ירי).

<sup>1</sup> הרמב"ם פירש, שכאשר התורה אומרת שאם 'זרחה השמש עליו' אסור להרוג את הרוזף, אין הכוונה כפשוטו של מקרא שאם הגנב פורץ ביום אסור להרוג אותו, אלא הכוונה שאם ברור שהוא לא בא להרוג את בעל הבית אסור להורגו. אמנם הראב"ד חלק, וכתב שכאשר הגנב פורץ ביום אין להרוג אותו, אך למעשה נראה שהם לא חולקים, והכל לפי העניין.

## ירי לרגליים

האם כאשר הגמרא נוקטת שמותר לבעל הבית להרוג את הרודף, זה רק במקרה בו אין לו אפשרות אחרת טובה יותר (כמו למשל לירות לרגליהם), או שהוא יכול לכתחילה לירות ללא אבחנה על מנת להרוג? על מנת לענות על שאלה זו, יש לפתוח קודם כל בבירור סוגיית רודף, המובאת בגמרא כשני דפים לאחר סוגיית בא במחותר.

הגמרא במסכת סנהדרין (עג ע"א) פוסקת, שאם ראובן רודף אחרי שמעון להורגו, אנשים הרואים את המרדף צריכים להרוג את ראובן, כדי למנוע ממנו להרוג את שמעון. בהמשך (עד ע"א), הגמרא מצמצמת את ההיתר ופוסקת, שאם יש להם אפשרות לנטרל את ראובן בצורה שלא תהרוג אותו חובה עליהם לפעול כך, וניתן להרוג רק כאשר אין דרך אחרת לעצור את הרודף.

האם גם שמעון הנרדף צריך לכוון לרגליו של הרודף, או שהוא יכול לכתחילה להרוג? **יד המלך** (רוצח א, יג) הציג את צדדי הספק. **מצד אחד**, אם הוא יכול להימנע מהרג הגנב (שאחרי הכל כוונתו הראשונית היא לגנוב ולא לרצוח), מדוע שלא יעשה כך. **מצד שני**, לא סביר לצפות מאדם שמצא פורץ בביתו בשעת לילה, שגם יכוון להיכן בדיוק בגופו הוא יורה. גנב לביתו, ובלשונו:

"ונסתפקתי בנרדף עצמו אם יכול להציל עצמו באחד מאבריו של הרודף, אם גם הוא אינו רשאי באופן זה להציל את עצמו בנפשו של רודף, או דשאני (= ששונה) בזה הנרדף עצמו, דכיוון שהוא בהול לעמוד על נפשו לא הקפידה התורה עליו להשגיח על כך אם יוכל להציל באחד מאבריו, רק בכל עניין הבא לידי בראשונה הרשות בידו להציל את עצמו."

## מחלוקת האחרונים

למעשה נחלקו האחרונים:

א. **המשנה למלך** (חובל ומזיק ח, י) טען, שהאפשרות השניה שמציג יד המלך היא הנכונה, ורק מהסובבים הגמרא דורשת לכוון לרגליו של הרודף כדי לנטרלו, שכן הם מיושבים בדעתם ואינם נמצאים בסכנת חיים. לעומת זאת מהנרדף, שבהול על נפשו, אי אפשר לצפות לדבר כזה, ומותר לו לירות לכתחילה ללא אבחנה, כך פסק **הרב קוק** (משפט כהן קלג), וכן **החזון איש** (חו"מ יז, ד).

ב. לא מעט אחרונים וביניהם **האור שמח** (רוצח א, יג), **הציץ אליעזר** (ד, כד), ו**הרב אליהו** (מאמר מרדכי חו"מ א, ט), שגם הנרדף צריך לכתחילה לירות לרגליו של הרודף (ואם הוא הרג אותו בסיטואציה בה יכול היה לנטרל אותו, הוא נחשב שופך דמים). כך מוכח גם **מרש"י** (עד ע"א ד"ה ויכול), שכאשר הגמרא אומרת שהסובבים צריכים לנטרל את הרודף במידה והם יכולים, הוא הדין גם לנרדף עצמו: "יכול הנרדף או הרואהו להציל באחד מאבריו, ולא הציל אלא בנפשו - נהרג עליו."

ראיה לדבריהם הם מביאים מהגמרא במסכת סנהדרין (מט ע"א). הגמרא מספרת שכאשר דוד נפטר, שלמה בנו שפט את כל מי שהרע לדוד וביניהם יואב שהרג את אבנר שר הצבא. יואב ענה לו, שהוא הרג את אבנר בגלל שהוא הרג את עשהאל, ולכן אין בו עוון. אמנם עשהאל רדף אחרי אבנר, ולכן היה מותר לאבנר לפגוע בו, אבל מכיוון שהוא יכול היה לנטרל את עשהאל ולא היה מוכרח להרוג אותו, אזי הוא נחשב רוצח ומגיע לו למות (ולכן יואב הרשה לעצמו להרוג אותו).

הקשו האחרונים על המשנה למלך, הרי לשיטתו, כאשר רודפים אחרי אדם להרוג אותו, הוא לא צריך רק לנטרל אותו, ומותר לו להרוג את הרודף לכתחילה. אם כן מדוע אבנר נחשב פושע על כך שהרג את עשהאל ולא נטרל אותו?! הרי הוא רדף אחריו והיה מותר לו להרוג אותו! לכן למעשה הם נקטו שלא כמשנה למלך (ועיין הערה<sup>2</sup>).

## ב. בא במחותר

עד כה הדיון התייחס, למצב בו אדם רודף אחר השני להורגו. האם גם כאשר אדם נכנס לתוך בית חברו לגנוב, צריך בעל הבית לכתחילה לנטרל אותו ולא להרוג אותו? האם כאשר הגנבים פרצו לחוותו של שי דרומי, הוא היה צריך לכתחילה לכוון לרגליהם? קודם כל ברור, שלפי המשנה למלך שראינו לעיל, שכתב שלנרדף מותר לירות על הרודף בלי לכוון לרגליים, גם כאן יהיה אפשר לירות על הפורץ ללא הבחנה, שהרי הגנבים מאיימים על חייו של בעל הבית כפי שראינו לעיל. אך מה יהיה הדין לדעת החולקים, האם במקרה הזה יודו למשנה למלך?

א. **השבות יעקב** (ב, קפז) טען, שבניגוד למצב בו רודפים אחר מישהו להורגו, שצריך לנטרל את הרודף לכתחילה, כאשר גנב בא במחותר לא צריך בעל הבית לדקדק לפגוע באחד מאבריו, והוא יכול לירות בו על מנת להורגו. מה סברתו? הוא טען, שכאשר בא גנב במחותר הוא ודאי מתכוון להרוג במידה וייתקל בבעל הבית, לעומת זאת, כאשר מישהו רודף אחרי חברו, אפשר שהוא לא באמת רוצה לרצוח אותו ובלשונו:

"כמו שכתב הרמב"ם, כיוון שעשה מעשה שבא במחותר הרי הוא מוחזק לרוצח ממש, משום כך אין צורך להצילו באחד מאבריו. מה שאין כן בשאר רודף עבד אינש דגזים ולא עבד (= יש רודף שמגזים, ולא יהרוג ממש) ואולי גם כן לא היה כוונתו רק על אחד מאבריו, מה שאין כן בא במחותר הוא מוחזק לרוצח."

ב. סברתו של השבות יעקב לא כל כך ברורה, ואדרבה, נראה שיש יותר סיכוי שמי שרודף אחרי אדם להורגו באמת מתכוון להרוג אותו, לעומת גנב הפורץ לבית שכל כוונתו היא לגנוב (וכן מוכח מדברי התוספות, ועיין **דברי יחזקאל** כח, י). משום כך נראה, שמי שסבר שהנרדף צריך לכתחילה לנטרל את הרודף באחד מאבריו, יסבור שגם בעל הבית צריך לנטרל את הגנב באחד מאבריו.

**שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה שיעוד אנשים יקראו<sup>3</sup>...**

<sup>2</sup> נראה שאפשר לדחות את קושיית האחרונים על המשנה למלך. מסתמא גם המשנה למלך מודה, שבמקום שללא כל קושי אפשר רק לנטרל את הרודף ולא להרוג אותו, גם הנרדף מחוייב בכך. טענת המשנה למלך הייתה, שבמקום שבו ירייה לרגליים תדרוש מאמץ אפילו קטן, הנרדף פטור מכך, והוא יכול לירות לכתחילה לכל כיוון בניגוד לשאר בני אדם שבאים להציל את הנרדף. כאשר יואב רדף אחרי עשהאל, לא הייתה לו בעיה לנטרל אותו, והראיה שהוא פגע לו עם החנית בדיוק בצלע החמישית כפי שהגמרא אומרת. לכן גם לפי המשנה למלך, הוא נחשב רוצח.

<sup>3</sup> מצאת טעות או נקודה לא ברורה? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך? מוזמן: [tora2338@gmail.com](mailto:tora2338@gmail.com)